

UTSATTHET FÖR VÅLD, HOT ELLER ÖVERGREPP UNDER PLACERING PÅ SIS

September 2022

Det här är en sammanfattning av rapporten *Frihetsberövade brottsoffers rättigheter*. Rapporten är en kartläggning av brottsofferdirektivens implementering i svensk tvångsvård.

Texten fokuserar på socialtjänstens ansvar utifrån ett brottsofferperspektiv när det finns uppgift om att en enskild kan ha utsatts för våld, hot eller övergrepp under placering på SiS.

INLEDNING

Våld mot enskilda inom tvångsvården - en fråga om mänskliga rättigheter

Civil Rights Defenders är en människorättsorganisation, som inom ramen för arbetet i Sverige bevakar att mänskliga rättigheter respekteras på landets låsta institutioner. Tvångsvård aktualiserar flera fundamentala rättigheter, varav en är rätten till bästa uppnåeliga hälsa. Samtidigt innefattar tvångsvård inskränkningar av grundläggande fri- och rättigheter. Att vara inlåst på en institution och den livsförändrade påverkan detta kan ha innebär en särskild utsatthet. Förutom att enskilda som utsätts för våld under tiden för tvångsvården inte fritt kan söka information om sina rättigheter eller besöka och kommunicera med myndigheter och stödorganisationer, riskerar de dessutom att vara frihetsberövade tillsammans med förövaren.

En stat som beslutar om att frihetsberöva människor är ansvarig för dessa personers säkerhet och har en skyldighet att skydda deras fysiska och psykiska hälsa. Sveriges åtaganden gentemot brottsutsatta grundar sig delvis på internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter.

Nyligen antog EU en strategi för brottsoffers rättigheter, som bland annat lyfter behovet av att ytterligare stärka brottsutsatta och att uppmärksamma vissa särskilt sårbara grupper av brottsoffer, där frihetsberövade nämns särskilt.¹

Läs mer i kapitel 2.2 i rapporten.

Varför är EU:s brottsofferdirektiv relevant för socialtjänsten?

Sverige omfattas också av EU:s brottsofferdirektiv, som ger brottsoffer rätt till stöd, information och skydd.² Det övergripande syftet med direktivet är att den som utsatts för brott också ska ges förutsättningar att medverka i rättsprocessen.³ Även om det största ansvaret för att tillhandahålla brottsofferrättigheterna ligger på de rättsvårdande myndigheterna, så finns det också andra aktörer som åläggs ett ansvar enligt direktiven. Bland dessa kan hälso- och sjukvården och socialtjänsten nämnas.⁴

Läs mer i kapitel 6 i rapporten.

Varför har Civil Rights Defenders valt att skriva en rapport?

Civil Rights Defenders har fått indikationer på att långt ifrån alla fall av misstänkta våldshandlingar och övergrepp inom tvångsvården når så långt som till polisanmälan – och ännu mer sällan till rättslig prövning i domstol. Därför ligger också tyngdpunkten i Civil Rights granskning på hur olika aktörer på ett tidigt stadium hanterar fall av misstänkta brott mot enskilda som är placerade på SiS. Olika instansers förmåga att i ett tidigt skede tillhandahålla stöd, information och skydd är nämligen avgörande för brottsutsattas möjlighet att polisanmäla och medverka i utredningen.

¹ Europeiska kommissionen, KOM (2020) 258, EU-strategi för brottsoffers rättigheter 2020–2025, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en#:~:text=The%20European%20Commission%20adopted%20on%2024%20June%202020,took%20place%2C%20can%20fully%20rely%20on%20their%20rights

² Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter (EU:s brottsofferdirektiv).

³ Artikel 1 i EU:s brottsofferdirektiv.

⁴ Ds 2014:14 s. 44.

Vi har bland annat valt att titta närmare på tillhandahållandet av:

- Information om möjligheten att göra en polisanmälan
- Praktisk hjälp att göra en polisanmälan
- Information om brottsofferrättigheter
- Emotionellt eller psykologiskt stöd
- Kontaktuppgifter till brottsofferstödjande verksamheter
- Skydd och åtgärder för att undvika upprepade brottsutsatthet

Utöver att kartlägga lagstiftning, regelverk och rutiner så har vi genomfört intervjuer med personal inom SiS.

Läs mer i kapitel 3 i rapporten.

Någon statistik över enskildas brottsutsatthet under tiden för tvångsvården finns inte. Det finns dock en rad rapporter från myndigheter, civilsamhälle och media som visar att våld, övergrepp och hot mot personer som är intagna i tvångsvård förekommer – både från andra medplacerade och från personal.

Läs mer i kapitel 2.3 och 10 i rapporten.

Civil Rights Defenders rekommendationer

Den 31 mars 2022 arrangerade Civil Rights Defenders ett rundabordssamtal för att – med utgångspunkt i kartläggningen – diskutera brottsutsatthet och tillhandahållande av brottsofferrättigheter i den svenska tvångsvården. Myndigheter, utredare, vårdgivare och civilsamhällesorganisationer deltog. Syftet med samtalet var att deltagarnas olika ansvarsområden, perspektiv och erfarenheter skulle bidra till att identifiera förbättringsåtgärder som är både genomförbara och som har förutsättningar att få effekt i praktiken. Med utgångspunkt i kartläggningens slutsatser och vad som framkom under samtalen har Civil Rights Defenders tagit fram en lista över rekommenderade åtgärder. De rekommendationer som på något sätt berör socialtjänstområdet är följande:

Till kommunerna

- Samtliga socialtjänster/nämnder bör implementera strukturerade arbetsätt för att erbjuda brottsofferstöd och information enligt 5 kap. 11 § SoL när de får kännedom om att placerade barn, unga och klienter på SiS-hem kan ha utsatts för olika typer av våld.
- Samtliga socialtjänster/nämnder bör vidta åtgärder för att barn och unga som är placerade på SiS-hem i praktiken ska ha tillgång till sina socialsekreterare.
- Samtliga socialtjänster/nämnder bör säkerställa att ett brottsofferrättighetsperspektiv inkluderas i skriftliga rutiner som kan omfatta misstankar om brott mot placerade.

Till övriga aktörer

Regering och riksdag

- Barn, unga och klienter som tvångsplacerats på SiS-hem bör – liksom personer som tvångsvårdas enligt lagen om psykiatrisk tvångsvård och lagen om rättspsykiatrisk vård – ges rätt till en extern stödande aktör, med adekvat utbildning för uppdraget.

Rekommendationer till Socialstyrelsen

- Socialstyrelsen bör se över förutsättningarna för och behovet av att ta fram föreskrifter som reglerar socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens brottsofferarbete generellt.
- Socialstyrelsens kunskapsstöd Brottsoffer och deras närstående, Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp (2012) bör uppdateras. Frihetsberövade brottsoffer bör omnämnas särskilt och rättighetsperspektivet bli mer framträdande.

Rekommendationer till SiS

- SiS bör kartlägga om och hur myndigheten uppfyller samverkansskyldigheten med socialtjänsten i praktiken, i samband med misstänkt brottsutsatthet. Vid behov bör myndigheten vidta lämpliga åtgärder för att förbättra arbetsätten för sådan kontakt med socialtjänsten.

Läs mer i kapitel 14 i rapporten.

1. BROTTSUSSATTHET

1.1 Brottsoffer i tvångsvård är en särskilt utsatt grupp

Tvångsvård innefattar per definition en inskränkning av grundläggande fri- och rättigheter. Vårdformerna ska samtidigt fungera som ett skydd för personer som far illa eller riskerar att allvarligt skada sig själva eller andra, och det har ansetts följa av grundläggande medmännisklighet att behålla möjligheten till tvångsvård för att hjälpa människor i svårt utsatta situationer.⁵ Men att befinna sig i tvångsvård innebär också en särskild utsatthet.

Med särskilt sårbara brottsoffer avses främst grupper vars brottsutsatthet får stora negativa konsekvenser och de som, när de utsätts för brott, har svårare att tillvarata sina intressen och rättigheter.⁶ Personer som utsätts för brott under tiden för tvångsvården uppfyller ofta flera av de kriterier som brukar uppställas för att identifiera särskilt sårbara grupper. De kan inte fritt söka information om sina rättigheter eller besöka och kommunicera med rättsväsende eller civilsamhälle, som i praktiken tillhandahåller mycket av det stöd som samhället erbjuder brottsutsatta. De är beroende av institutionen för sin vård och omsorg. Dessutom riskerar de att vara inlåsta tillsammans med förövaren. Brottet kan ha begåtts av en medintagen som man dagligen måste träffa i trånga lokaler eller av någon i personalen. I de senare fallet har förövaren ett direkt inflytande över den enskildes framtida vård och vistelse på institutionen, och under vissa omständigheter en laglig rätt att vidta tvångsåtgärder mot den intagne. Barns sårbarhet accentueras av att de inte har samma autonomi som vuxna. Därtill innebär förekomst av psykisk ohälsa och funktionsnedsättningar ytterligare en sårbarhet, som också ställer högre krav på ett anpassat bemötande från de vårdande och rättsvårdande myndigheterna.

Samtidigt som personer som utsätts för brott under tiden för tvångsvården utgör en särskilt sårbar grupp, uppfyller de sällan kriterierna för det så kallade ideala brottsoffret.⁷ Klienter inom SiS har ett allvarligt missbruk, inte sällan i kombination med psykisk ohälsa och sociala problem. Barn och

⁵ Prop. 1990/91:58 s. 65.

⁶ Lindgren, Petterson och Hägglund (red.), Utsatta och sårbara brottsoffer samt SOU 2021:85 s. 232.

⁷ För mer om teorin om det ideala brottsoffret, se Granström & Mannelqvist (red), Brottsoffer – rättsliga perspektiv, upplaga 2:1, s. 17 ff.

ungdomar som placeras på SiS har ofta omhändertagits på grund av missbruk, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende.

Särskilt sårbara brottsoffer som inte uppfyller kriterierna för det ideala brottsoffret kan ha svårare att identifieras som legitima och förtjänta av samhällets stödinsatser.⁸ I de fall förövaren är personal ställs den brottsutsattas "klandervärdhet" dessutom mot förövarens respektabilitet i egenskap av representant för det allmänna. Att dessa "dubbla identiteter" gör det svårare att identifiera våldshandlingar som brott och den utsatta i tvångsvården som brottsoffer framgår tydligt i de intervjuer med personal som Civil Rights Defenders har genomfört.

Läs mer i kapitel 5 i rapporten.

"Vi tror att det är en grupp som har ett stort stödbehov men som tyvärr inte förmedlas till oss"

- Brottsofferjour

2. BROTTSOFFERDIREKTIVET

2.1 Vad säger EU-direktivet om rätten till stöd och information?

Rätten till stöd och information från stödverksamheter framgår av artikel 8 i EU:s brottsofferdirektiv. Medlemsstaterna åläggs där en skyldighet att säkerställa att brottsoffer kan få kostnadsfritt och konfidentiell hjälp från stödverksamheter före, under och en lämplig tid efter det straffrättsliga förfarandet. Åtgärder ska vidtas för att inrätta specialiserade stödverksamheter för brottsoffer med särskilda behov. Medlemsstaterna ska också underlätta för polisen och andra berörda enheter att hänvisa brottsoffer till stödverksamheter. Därtill ska medlemsstaten säkerställa att möjligheten att få tillgång till stödverksamheter inte är beroende av att den brottsutsatta har anmält brottet.

Vilket stöd som verksamheterna ska tillhandahålla framgår av artikel 9 i minimidirektivet, som stadgar att information, rådgivning och stöd som är relevant för brottsoffers rättigheter ska erbjudas. Stödverksamheterna fyller således en viktig funktion när det kommer till att ge information om brottsofferrättigheter, även om artikel 3–7 enbart riktar sig till behöriga myndigheter. Artikel 4 kan fungera som vägledning för vilken information som är relevant. Därutöver ska stödverksamheterna erbjuda emotionellt stöd och rådgivning i ekonomiska och praktiska frågor till följd av brottet.

Tillgången till stöd får inte göras beroende av att en polisanmälan skett (artikel 8.5). Av minimidirektivet framgår att pålitliga stödverksamheter är av väsentlig betydelse för att uppmuntra till och underlätta anmälan av brott, och att antalet oanmälda brott på så vis kan minskas (skäl 63). Vidare anges att brottsoffren bör få hjälp med att söka upp och kontakta rättsväsendets myndigheter (skäl 62). Att brottsoffer erhåller lämpligt stöd blir på så sätt en viktig del i att garantera brottsoffer tillgång till rättslig prövning (skäl 9).

I ingressen till minimidirektivet beskrivs åtgärder som kan underlätta och uppmuntra polisanmälan, i syfte att hjälpa brottsoffer att ta sig ur en ond cirkel av upprepad viktimisering och minska antalet oanmälda brott. Det anges också att medlemsstaterna bör vidta åtgärder för att tredje part ska ges möjlighet att göra polisanmälan, inbegripet det civila samhällets organisationer. Slutligen uttrycks att

⁸ Se SOU 2021:85 s. 234 med hänvisningar.

offentliga verksamheter bör arbeta på ett samordnat sätt, och att brottsoffer bör få hjälp med att söka upp och kontakta behöriga myndigheter för att undvika upprepade hänvisningar.⁹

Vid implementeringen av direktivet ansågs Sverige leva upp till dessa krav genom socialtjänstens, hälso-och sjukvårdens och civilsamhällets arbete med brottsofferstöd.¹⁰

Läs mer i kapitel 7 i rapporten.

2.2 Vad säger EU-direktivet om rätten till skydd?

Bestämmelserna om rätt till skydd för brottsoffer och erkännande av brottsoffer med specifika skyddsbehov finns i artikel 18–24 i minimidirektivet. Flera av artiklarna aktualiseras först efter det att ett straffrättsligt förfarande har inletts, men artikel 18 stadgar en generell skyldighet för medlemsstaterna att säkerställa att åtgärder finns tillgängliga för att skydda brottsoffer från sekundär och upprepad viktigmisering, hot och vedergällning. Det tydliggörs också att detta inbegriper risken för att brottsoffer drabbas av psykisk eller emotionell skada. Mot bakgrund av att frihetsberövade brottsoffer är inlåsta på institutioner som ansvarar för deras trygghet och säkerhet menar Civil Rights Defenders att ansvaret enligt artikel 18, i praktiken, vilar på SIS och socialnämnd.

Läs mer i kapitel 7 i rapporten.

3. DEN SVENSKA REGLERINGEN

3.1 Vad säger lagen om socialnämndens ansvar för placerade som utsätts för våld, hot och övergrepp?

Av 5 kap. 11 § SoL framgår att socialnämnden ska verka för att den som utsätts för brott ska få stöd och hjälp. I praktiken innebär bestämmelsen att kommunens socialtjänster ska bedriva ett brottsofferstödande arbete.

Socialnämnden ansvarar också för att placerade får en god vård, vilket inkluderar att vården ska vara trygg och säker, och är skyldig att noga följa vården under placeringstiden.¹¹ Vid LVU-placering har nämnden dessutom samma ansvar som vårdnadshavaren för att den unges grundläggande rättigheter enligt föräldrabalken tillgodoses.¹² Detta inkluderar rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran samt en rätt att behandlas med aktning för sin person och egenart och att inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.¹³ Om socialnämnden får kännedom om något som kan innebära att nämnden behöver vidta en åtgärd ska nämnden inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Utredningsskyldigheten gäller även under placering. När en anmälan rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. SiS ska informera nämnden om rapporter och anmälningar om missförhållanden, såvida sekretess inte hindrar detta.¹⁴ När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information och möjlighet att framföra sina egna åsikter, enligt 11 kap. 10 SoL. Lex Sarah-regelverket om missförhållanden, vilket kan inkludera brott, gäller även för socialtjänsten.¹⁵

⁹ Skäl 9, 62 och 63 i minimidirektivet.

¹⁰ Ds 2014:14 s. 101 ff.

¹¹ 6 kap. 1 § SoL.

¹² 11 § första, fjärde och femte stycket LVU.

¹³ 6 kap. 1 § föräldrabalken.

¹⁴ 4 kap. 2 § SOSFS 2011:5, Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah.

¹⁵ 14 kap. 3 § SoL.

”Det är som att myndigheter står över lagen. Alla blir åklagare och poliser, och man gör interna utredningar som kanske leder till att någon stängs av eller sparkas, istället för att lämna över ärendet till polisen.” – Anställd inom ungdomsvården

3.2 Vad säger föreskrifter och handböcker om socialnämndens ansvar för placerade som utsätts för våld, hot och övergrepp?

Om det brottsofferstödande arbetet

Några myndighetsföreskrifter som reglerar socialtjänsternas brottsofferarbete generellt finns inte. Socialstyrelsen har enbart meddelat föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.¹⁶ Däremot finns en handbok för socialtjänsternas brottsofferarbete generellt, som beskriver arbetet med att erbjuda stöd, information och skydd. Frihetsberövade brottsoffer omnämns dock inte, och uppmärksammas därmed inte heller som en grupp särskilt sårbara brottsoffer. Socialnämndens särskilda ansvar för tryggheten och säkerheten för de som har placerats på hem vid SiS berörs inte heller i handboken, och SiS uppges inte som en av de myndigheter socialtjänsten kan behöva samverka i det brottsofferstödande arbetet.¹⁷

Läs mer i kapitel 7.2.3 i rapporten.

Om arbetet med placerade

I Socialstyrelsens handbok om lex Sarah omnämns den enskildes möjligheter att lämna klagomål och göra anmälningar till verksamheten, IVO, JO och patientnämnden.¹ Ett kapitel i handboken handlar om polisanmälan. Där anges att socialtjänsten kan behöva ta ställning till om händelsen eller en anställd ska polisanmälas om den enskilde har utsatts för något som kan vara en brottslig handling. I kapitlet beskrivs också att det är angeläget att nämnden ger nödvändigt stöd till den enskilde enligt 11 kap. 1 § SoL, samt att ett exempel på sådant stöd kan vara att hjälpa den enskilde att få kontakt med polisen om hen vill göra en anmälan. Någon hänvisning till brottsofferbestämmelsen i 5 kap. 11 § SoL – eller vilka rättigheter brottsutsatta har – görs dock inte. Socialtjänstens ansvar att erbjuda stöd och information som anpassats till att missförhållandet kan utgöra ett brott beskrivs inte heller i kapitlet om polisanmälan. Exempelvis nämns inte att enskilde bör informeras om att hen kan ha rätt till, och bör be om, ett målsägandebiträde vid polisanmälan.¹⁸

Läs mer i kapitel 7.3.2 i rapporten.

Barn och unga

Socialstyrelsen har antagit föreskrifter och allmänna råd om placerade barn och unga (SOSFS 2012:11), med en tillhörande handbok för socialtjänsten. Handboken innehåller många relevanta avsnitt om socialtjänstens ansvar vid missförhållanden på SiS-hem, vilket kan inkludera brottsutsatthet. Det framgår också att misstanke om brott mot barn enligt 3, 4 och 6 kap. brottsbalken (1962:700) (BrB) bör anmälas skyndsamt om det bedöms vara till barnets bästa, samt att polis eller åklagare bör konsulteras om det är oklart om en polisanmälan ska göras. Däremot erinras inte om socialnämndens ansvar att tillhandahålla brottsofferspecifikt stöd, information och skydd enligt 5 kap. 11 § SoL.¹⁹

¹⁶ SOSFS 2014:4, Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.

¹⁷ Socialstyrelsen, Brottsoffer och deras närstående, Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp (2012).

¹⁸ Socialstyrelsen, Handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah (2014).

¹⁹ Socialstyrelsen, Placerade barn och unga, Handbok för socialtjänsten (2020).

Läs mer i kapitel 7.3.3 i rapporten.

Klienter

Några föreskrifter och allmänna råd gällande placerade klienter finns inte, men Socialstyrelsen har tagit fram en LVM-handbok för socialtjänsten. Den innehåller ett avsnitt om våld mot personer med missbruk och hänvisar till socialnämndens ansvar enligt 5 kap. 11 § SoL, men då i kontexten att klienten kan ha utsatts för våld utanför vården. Perspektivet att socialnämnden har ett särskilt ansvar om klienter utsätts för våld och övergrepp under placeringen lyser däremot med sin frånvaro.²⁰

Läs mer i kapitel 7.3.3 i rapporten.

3. 3 Civil Rights Defenders analys

Varför är just brottsofferperspektivet viktigt?

En risk när verksamheter ensidigt faller tillbaka på generella regelverk och riktlinjer, som inte särskilt uppmärksammar de aspekter som aktualiseras när det är fråga om ett misstänkt brott, är att den utsatta inte får tillgång till sina brottsofferrättigheter i tillräcklig utsträckning. Avsaknaden av ett strukturerat arbetssätt för att hänvisa den enskilde till – för brottsutsatthet – relevanta instanser för stöd, information och anmälan kan också försvåra tillgången till relevanta juridiska prövningar. IVO och JO riskerar att bli återvändsgränder för den enskilde som anser sig vara utsatt för ett brott, och som snarare ska hänvisas till polismyndighet och brottsofferjour. Ett stort ansvar vilar på socialtjänsten att hänvisa den enskilde rätt i ett komplext system av klagomekanismer. Om interna utredningstider försenar en eventuell polis- och åtalsanmälan finns det också en risk att eventuell bevisning hinner gå förlorad.

Hamnar frihetsberövade brottsoffer mellan stolarna?

Civil Rights Defenders konstaterar att brottsofferperspektivet till stora delar saknas i de föreskrifter och handböcker som reglerar lex Sarah och socialtjänstens arbete med placerade barn, unga och klienter. På samma sätt tycks frihetsberövade brottsoffer inte uppmärksammas särskilt i socialtjänsternas brottsofferstödjande arbete.

Socialstyrelsen konstaterar att det brottsofferstödjande arbetet i praktiken har kommit att avgränsas till specifika grupper som inte omfattar frihetsberövade personer. Några uppgifter om socialtjänsten kommer i kontakt med brottsoffer i tvångsvården har inte heller kunnat hittas. Enligt den undersökning Civil Rights Defenders genomfört i samarbete med Brottsofferjouren Sverige är det även ovanligt att frihetsberövade brottsoffer kommer i kontakt med brottsofferjourer.

Läs mer i kapitel 7.5 i rapporten

Kan det brottsofferstödjande arbetet uppdateras och förbättras generellt?

Civil Rights Defenders konstaterar att det saknas föreskrifter för socialtjänsternas brottsofferstödjande arbete generellt. Socialstyrelsens handbok skulle också behöva uppdateras för att ge tillräcklig vägledning om hur brottsofferstödet ska ges med rätt kvalitet. Handboken, som är från 2012, publicerades innan EU-direktivet med sitt fokus på brottsofferrättigheter genomfördes i Sverige. Vid en genomläsning av handboken kan det även konstateras att den inte särskilt berör åtgärder för att tillhandahålla stöd, information och skydd till frihetsberövade brottsoffer. Redan

²⁰ Socialstyrelsen, LVM, Handbok för socialtjänsten (2021).

med hänsyn till den kunskap som finns om att ungdomar och klienter som kommer till SiS i stor utsträckning har upplevt våld och övergrepp tidigare i livet skulle detta kunna anses utgöra en brist. Mot bakgrund av bestämmelsen i 5 kap. 11 § SoL och socialnämndens särskilda ansvar för säkerheten och tryggheten för placerade personer – vilket inbegriper att bevaka placerade barns rätt att inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling – menar Civil Rights Defenders att det finns ett särskilt ansvar att tillhandahålla stöd och skydd till placerade ungdomar och klienter som utsätts för brott. Det bör återspeglas i handboken, som också uttryckligen bör nämna SiS som en samverkansmyndighet.

Kan brottsofferrättighetsperspektivet tydliggöras i arbetet med placerade barn och unga?

Det är positivt att Socialstyrelsens placeringshandbok utförligt behandlar socialnämndens ansvar vid misstankar om brott mot placerade barn och unga, samt att vikten av att ha skriftliga riktlinjer för detta understryks. Det är även positivt att det konstateras att den särskilt utsedda socialsekreteraren har ett ansvar att agera om något i den placerades situation behöver förändras, och att socialsekreteraren kan finnas med som stöd under utredningen. Handboken skulle dock kunna kompletteras med ett klargörande om socialnämndens ansvar enligt 5 kap. 11 § SoL och en hänvisning till Socialstyrelsens material för brottsofferarbete som på ett utförligare sätt beskriver brottsutsattas rätt till information och stöd.

För att socialtjänsten ska kunna agera vid hot, våld och övergrepp mot placerade barn och unga krävs att de får kännedom om uppgifterna. I Civil Rights Defenders intervjuer men personal på SiS beskrivs att verksamhetens dokumentation i flera fall är bristfällig eller missvisande. Det framkommer också att den version av händelseförlopp som socialtjänsterna får ta del av ibland bara återspeglar personalens perspektiv, och inte barnets. IVO:s tillsyn visar också att kommunerna inte följer upp sina placeringar i tillräcklig stor utsträckning, och att en tredjedel av barnen inte har haft enskilda samtal med sin socialsekreterare.²¹ Av BO:s rapport framgår att nästan alla barn på särskilda ungdomshem vill träffa sin socialsekreterare oftare än vad de nu gör, samt att det finns ett starkt ömsesidigt samband mellan tillit och hur lätt barnen upplever att det är att få tag på sin socialsekreterare.²² Civil Rights Defenders menar att det är viktigt att socialtjänsterna ges förutsättningar att bygga tillitsfulla relationer till placerade barn och unga, och också aktivt efterfrågar barnets perspektiv vid uppgifter som kan indikera utsatthet.

”Ibland har avvikelserapporter skrivits om av ledningen på avdelningen. Dagen efter stämmer rapporten inte alls överens med vad som faktiskt hände. Det har hänt flera gånger, så absolut att man gör efterhandskonstruktioner. [...] Det sker både i beslut om avskiljningar och i incidentrapporter. Typ att man inte tar med vad personalen gjorde, även om det egentligen var den utlösande faktorn. Eller om man gjort en nedläggning som kanske inte borde ha skett – då måste man skriva att situationen var mer våldsam än vad som faktiskt var fallet. [...] Det är svårt också, att ta upp att en kollega har agerat felaktigt. Särskilt när man ser att det dokumenterats på ett sätt som inte överensstämmer med hur man skälvt uppfattat situationen. Och så finns aspekten att man riskerar att inte bli inringd för fler jobbpass om man rapporterat en kollega.” – Anställd inom ungdomsvården

²¹ IVO, Vad har IVO sett 2017?, s. 21,

<https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2018/vad-har-ivo-sett-2017.pdf>

²² Barnombudsmannen, Vem bryr sig – När samhället blir förälder, Barns röster om att växa upp i den sociala barnavården (2019), s. 23, <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/vem-bryr-sig-ar19-las.pdf>

Kan brottsofferrättighetsperspektivet inkluderas i arbetet med placerade klienter?

Perspektivet att socialnämnden har ett ansvar om klienter i missbruksvården utsätts för våld och övergrepp under placeringen lyser med sin frånvaro i Socialstyrelsen LVM-handbok för socialtjänsten. Någon beskrivning av vilka åtgärder socialtjänsten bör vidta om sådana misstankar uppstår finns inte i handboken. Det framgår inte att socialnämndens utredningsskyldighet enligt 11 kap.1 § SoL gäller även när klienten är placerad, eller att socialnämnden även i dessa sammanhang har en skyldighet att erbjuda stöd enligt 5 kap. 11 § SoL. Även om det rör sig om vuxna kan det finnas en stor utsatthet hos individer, och nämnden har ett ansvar för placerade klienters vård.

Läs mer om intervjuerna Civil Rights Defenders genomfört i kapitel 12 i rapporten.